

РОЗДІЛ 3 СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

УДК 376.091.313-056.264-053.4

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.14>

Олена БЄЛОВА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри логопедії та спеціальних методик, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 62, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна, 32300

ORCID: 0000-0001-6162-4106

Бібліографічний опис статті: Белова, О. (2023). Корекційно-навчально-розвивальний вплив на формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з логопатологією до умов інтегрованого навчання. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 89–94, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.14>

КОРЕКЦІЙНО-НАВЧАЛЬНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЛОГОПАТОЛОГІЄЮ ДО УМОВ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ

У науковому дослідженні здійснено опис динаміки розвитку мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з логопатологією до умов інтегрованого навчання після проведення корекційно-навчально-розвиткової роботи. Мета дослідження – визначення ефективності корекційно-навчально-розвивальної роботи з формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з логопатологією, що забезпечить успішну інтеграцію в умови закладів загальної середньої освіти. Методи дослідження: теоретичний: систематизація, аналіз, синтез, порівняння та узагальнення науково-теоретичних джерел для обґрунтування концептуальної позиції та ідеї щодо вирішення означеного проблемного питання; емпіричний: використання різновидів психолінгвістичних, логопедичних та психологічних методів, які взаємозалежні й під час вивчення компонентних складових доповнювали один одного, таких як: бесіди, спостереження, метод аналізу, порівняння; методи обробки даних: передбачали варіативно-статистичну дескрипцію. Результати дослідження. Виявлені низькі показники актуального розвитку компонентів мовленнєвої готовності в дітей з логопатологією поставили питання щодо обґрунтування корекційно-навчально-розвивальної системи спрямованої на формування компонентів та складових мовленнєвої готовності на трьох етапах роботи: теоретичному, практичному та підсумковому. Розроблена, апробована та впроваджена програма корекційно-навчально-розвивальної роботи, що вміщує базові блоки: концептуально-об'єктивний, корекційно-формувальний (пропедевтично-грунтовний, варіативно-послідовний та мовленнєво-активному етапи роботи); контрольно-оцінювальний. Відповідно, мовленнєва готовність до навчання в закладах загальної середньої освіти була сформована в більшості досліджених дітей старшого дошкільного віку з логопатологією (77,9%). Показники середнього рівня скоротилися на 22,7% у всіх групах дітей, низького – на 12,1%. Низький рівень залишився лише в респондентів із дизартрією, у котрих відзначали наявність більшої кількості помилок під час виконання завдань.

Ключові слова: мовленнєва готовність, компоненти мовленнєвої готовності, діти старшого дошкільного віку, діти з логопатологією, програма корекційно-навчально-розвиткової роботи.

Olena BIELOVA

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Speech Therapy and Special Techniques of Kamyanets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Ohienko str., 62, Kamyanets-Podilsky, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0001-6162-4106

To cite this article: Bielova, O. (2023). Korektsiino-navchalno-rozvyvalnyi vplyv na formuvannia movlennievoi hotovnosti ditei starshoho doshkilnoho viku z lohopatolohiieiu do umov intehrovanoho navchannia [Corrective-educational-developmental influence on the formation of speech readiness of older preschool children with speech pathology to the conditions of integrated education]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 89–94, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.14>

CORRECTIVE-EDUCATIONAL-DEVELOPMENTAL INFLUENCE ON THE FORMATION OF SPEECH READINESS OF OLDER PRESCHOOL CHILDREN WITH SPEECH PATHOLOGY TO THE CONDITIONS OF INTEGRATED EDUCATION

The scientific study described the dynamics of the development of speech readiness of older preschool children with logopathology under the conditions of integrated education after corrective, educational and developmental work. The purpose of the study is to determine the effectiveness of corrective-educational-developmental work on the formation of speech readiness of older preschool children with speech pathology, which will ensure successful integration into the conditions of general secondary education institutions. Research methods: theoretical: systematization, analysis, synthesis, comparison and generalization of scientific and theoretical sources to substantiate the conceptual position and idea regarding the solution of the specified problematic issue; empirical: the use of various types of psycholinguistic, logopedic and psychological methods, which are interdependent and complement each other during the study of the component components, such as: conversations, observations, methods of analysis, comparison; data processing methods: included variable-statistical description. Research results. The revealed low indicators of the actual development of the components of speech readiness in children with speech pathology raised questions about the justification of the correctional-educational-developmental system aimed at the formation of components and components of speech readiness at three stages of work: theoretical, practical and final. A program of corrective-educational-developmental work has been developed, tested and implemented, which includes basic blocks: conceptual-objective, corrective-formative (propaedeutic-thorough, variable-sequential and speech-active stages of work); control and evaluation. Accordingly, speech readiness for learning in institutions of general secondary education was formed in the majority of the studied older preschool children with speech pathology (77.9%). Indicators of the average level decreased by 22.7% in all groups of children, low – by 12.1%. The low level remained only in respondents with dysarthria, who noted the presence of a greater number of errors during the performance of tasks.

Key words: *speech readiness, components of speech readiness, children of older preschool age, children with speech pathology, program of corrective, educational and developmental work.*

Актуальність проблеми. Реформування в освітньому просторі нашої країні впродовж останніх років активно впроваджує інклюзивне середовище. Одним із завдань якого є забезпечення якісного рівня освіти та всебічного розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Важливого значення набуває психофізіологічна та мовленнєва готовність дітей старшого дошкільного віку з логопатологією до умов закладів загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемне питання щодо формування компонентів мовленнєвої готовності розглядаються вченими як багатоаспектний вплив. Зокрема, навчально-розвивальна робота з дітьми має бути комплексною і спрямована на формування мовленнєво-мисленнєвих операцій, вербально-просторового орієнтування та уваги до мовлення, що сприятиме вмінню дитини аналізувати, узагальнювати, висновкувати щодо вербальної інформації (Aras & Aslan, 2018; Kelley, 2018; Maric & Sakac, 2020, 2018; O'Reilly, Devitt, Hayes, 2022; Paul & Elder, 2020 та ін.); орієнтуватися в навколишньому середовищі, словами позначати просторові відношення (Miller, Patterson, Simmering, 2016; Turan, Kobaş, Göksun, 2021; Renee, 2019 та ін.); зосереджувати увагу на мовленнєвому матері-

алі для подальшого його засвоєння (Verga, Kotz, 2019; Jurkat, Gruber, Kärtner, 2021 та ін.).

Мета дослідження – визначення ефективності корекційно-навчально-розвивальної роботи з формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з логопатологією, що забезпечить успішну інтеграцію в умови закладів загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корекційна, навчальна та розвивальна робота з дітьми з порушеннями мовлення з позиції провідних учених (Коноплястої, 2016; Пахомової, 2005; Соботович, 2015; Тищенко, 2021) має бути спрямована на цілісне формування мовленнєвої системи: лексичного (словниковий запас забезпечить орієнтування в соціальному просторі), граматичного (використання під час спілкування конструктивні мовленнєві моделі (словотворення, словозміни); фонетичного (аналіз, уявлення звукового складу), просодичного (темп, інтонація, виразність мовлення) рівнів; правильної звуковимови; діалогічного (вміння слухати співрозмовника, розуміти звернене мовлення, підтримувати розмову, відповідати на запитання) та монологічного (зв'язно складати розповіді на різні теми; уміння слухати й розуміти літературно-художні твори, висловлювати власну думку) мовлення. Такий під-

хід дає змогу дитині заглибитися у вербальне середовище, комплексно опанувати мовленнєвими знаннями та вміннями, використовувати їх під час спільної взаємодії з близьким оточенням, колективом однолітків, а також у навчальній та ігровій діяльності.

Виявлені під час констатувального експерименту логопсихологічні порушення визначили вектор системи та формувальної роботи, який базується на корекції, навчанні та розвитку дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. Зокрема, *корекція* передбачає організований психолого-педагогічний вплив, спрямований на подолання порушень у розвитку дитини під час навчального та виховного процесу. *Навчання* – спільна діяльність дитини та педагога під час засвоєння нових знань та вмінь. *Розвиток* – динамічне вдосконалення комунікативно-мовленнєвих, когнітивних, емоційно-мотиваційних знань, умінь і навичок дитини.

Ґрунтуючись на функційну систему мови й мовлення, «Концепцію стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку», багатоаспектні концептуальні засади та зважаючи на стан сформованості компонентів мовленнєвої готовності досліджених дітей, вибудовано систему корекційно-навчально-розвивальної роботи. Її базовими принципами стають: цілісність та системність, єдність діагностики та корекції, усебічний розвиток дитини, доступність й наочність, індивідуальний й диференційований підхід, комплексність та поетапність.

Зміст програми корекційно-навчально-розвивальної роботи, вміщує три блоки: концептуально-об’єктивний (теоретичний етап), корекційно-формувальний (практичний етап), контрольньо-оцінювальний (підсумковий етап). Зокрема, корекційно-формувальний блок включає пропедевтично-ґрунтовний, варіативно-послідовний та мовленнєво-активний етапи роботи.

Пропедевтично-ґрунтовний етап – підготовка дитини старшого дошкільного віку з логопатологією до засвоєння базових знань та вмінь компонентів мовленнєвої готовності. Під час корекційно-навчально-розвивальної роботи на початковому рівні створюємо емоційно-довірливі стосунки, урахувавши вікові особливості, індивідуальні можливості дитини, фокусуючи увагу на тлумаченні понять, слухо-

вому сприйнятті інформації, візуалізації дій на навчально-корекційному матеріалі. Мета етапу: сформувати складові базових компонентів мовленнєвої готовності через візуалізацію, слухове сприйняття та пізнання навколишнього світу.

Варіативно-послідовний етап – передбачено поєднання візуальних та мовленнєвих дій. Навчально-розвивальна робота сприяє поступовому переходові від зорового контролю до когнітивно-мовленнєвого, що дає можливість дитині, спираючись на зоровий зразок, самостійно організовувати як усне, так і писемне мовлення. Мета етапу: сформувати складові компонентів мовленнєвої готовності через візуальний та мовленнєвий контроль (пояснення своїх дій).

Мовленнєво-активний етап – залучення дитини до мовленнєвого середовища. Корекційно-навчально-розвивальна робота передбачає формування базових компонентів (психологічного, семіотичного, діяльнісного) мовленнєвої готовності з використанням мовних засобів (слів, речень, текстів), що дає змогу дитині навчитися розуміти мовлення близького оточення, граматично правильно висловлювати власну думку, а отже, сприятиме її соціалізації та розвитку пізнавальної активності. Мета етапу: сформувати складові компонентів мовленнєвої готовності через розуміння та активне використання мовленнєвих засобів в умовах гри й навчання.

Програма корекційно-навчально-розвиткової роботи, вміщує модернізовані, авторські та адаптовані методики, що спрямовані на корекцію та формування в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією психологічного, семіотичного та діяльнісного компонентів мовленнєвої готовності. Обґрунтовано методи та прийоми корекційної навчально-розвиткової роботи.

Формувальний експеримент проводився серед вихованців закладів дошкільної освіти в експериментальних групах (ЕГ), зокрема з дітьми старшого дошкільного віку, в котрих виявлено низький та середній рівні розвитку мовленнєвої готовності до навчання (Bielova, 2021). Ефективність корекційно-навчально-розвивальної роботи визначалась під час порівняння констатувальних (V) результатів дослідження з формувальними (R), а також зіставлялися показники формувального експе-

рименту дітей з логопатологією (R_L) з їх однолітками з нормотиповим психофізичним розвитком (R_N).

Систематизація результатів експериментального дослідження вказує на ефективність корекційно-навчально-розвиткова програми, яка спрямована на формування компонентів та їх складових *мовленнєвої готовності* дітей з логопатологією до інтегрованого навчання в закладах загальної середньої освіти. Розрахований показник відхилення свідчить, що високий рівень (від 158 до 235 балів) мовленнєвої готовності покращився у всіх категоріях дітей старшого дошкільного віку. Динаміка цього показника, залежала від актуального розвитку, який був зафіксований в констатувальному експерименті. Визначене відхилення вказує, який відсоток дітей після формувальних заходів покращив свій рівень знань та вмінь з нижчого рівня до вищого.

Зважаючи на те, що 90,4% дітей з нормотиповим психофізичним розвитком мали вже розвинуті досліджені навички, то їх відхилення складало лише 9,6%. Збільшену кількість осіб прослідковуємо в респондентів з логопатологією ($R_V < 34,8\%$), зокрема із ринолалією ($R_V < 50,0\%$), заїканням ($R_V < 45,0\%$), менше – з дислалією ($R_V < 35,8\%$) та дизартрією ($R_V < 20,8\%$). Значно зменшилися групи дітей, котрі мали середній рівень (від 79 до 157 балів), їх результати відображали від'ємне значення, зокрема в осіб із заїканням ($R_V > 30,0\%$), дислалією ($R_V > 29,2\%$), ринолалією ($R_V > 28,5\%$), нормотиповим психофізичним розвитком ($R_V > 9,6\%$). Збільшився цей рівень на 2,6% в респондентів із дизартрією. Низький рівень (від 0 до 78 балів) спостережено лише у 15,6% дітей із дизартрією. Показники відхилення за цим рівнем є від'ємними у всіх категоріях досліджених з логопатологією, а саме: дизартрією ($R_V > 22,1\%$), з ринолалією ($R_V > 21,4\%$), заїканням ($R_V > 15,0\%$) дислалією ($R_V > 6,6\%$). Визначений сумарно-кількісний показник балів усіх компонентів та їх складових вказує на динаміку зростання мовленнєвої готовності в групах досліджених дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. Зокрема нормотиповий показник ($M \pm SD R_{EG} = 213,2 \pm 12,9$) спостережено в респондентів із дислалією ($207,7 \pm 16,4$) та заїканням ($195,8 \pm 30,5$). Децю меншу кількість балів накопичували діти із

ринолалією ($181,0 \pm 31,0$) і найменшу – з дизартрією ($135,8 \pm 35,3$).

Таким чином, аналіз результатів дослідження показав, що мовленнєва готовність до навчання в закладах загальної середньої освіти була сформована в більшості досліджених дітей старшого дошкільного віку з логопатологією ($V_{EG} 43,1\% < R_{EG} 77,9\%$), а саме: в осіб із дислалією ($V_{EG} 62,3\% > R_{EG} 98,1\%$), заїканням ($V_{EG} 405,0\% > R_{EG} 85,0\%$), з ринолалією ($V_{EG} 21,4\% > R_{EG} 71,4\%$) та дизартрією ($V_{EG} 0\% > R_{EG} 20,8\%$). Показники середнього рівня скоротилися на 22,7% у всіх групах дітей ($V_{EG} 41,5\% > R_{EG} 18,8\%$), низького – на 12,1%, ($V_{EG} 15,4\% > R_{EG} 3,4\%$). Низький рівень залишився лише в респондентів із дизартрією, у котрих відзначали наявність більшої кількості помилок під час виконання завдань і потребують додаткового навчання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Теоретичний аналіз наукових джерел та результати системного емпіричного дослідження мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку логопатологією до умов інтегрованого навчання дали підстави для таких висновків.

1. Узагальнення досліджень щодо мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з логопатологією до умов інтегрованого навчання засвідчило необхідність системного її вивчення і подальшого розроблення логопсихологічних засад поетапного формування.

2. Обґрунтовано корекційно-навчально-розвивальну систему, розроблено, апробовано та впроваджено програму корекційно-навчально-розвивальної роботи спрямовану на формування базових компонентів мовленнєвої готовності в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією.

3. Систематизація результатів експериментального дослідження свідчила про ефективність програми корекційно-навчально-розвивальної роботи, зміст якої дозволив сформулювати компоненти мовленнєвої готовності на високому рівні в 77,9% дітей з них, в 98,1% із дислалією, 85,0% із заїканням, 71,4% з ринолалією та 20,8% дизартрією. Показники середнього рівня скоротилися на 22,7% у всіх групах дітей з логопатологією і склали на момент дослідження 18,8%, а саме: в респондентів з дислалією 1,89%, 15,0% заїканням, 28,6% ринола-

лією та 63,6% дизартрією. Низький рівень було виявлено лише в 12,1% дітей. Незважаючи на незадовільні результати старших дошкільників із дизартрією, в умовах експерименту прослідковується позитивно-динамічний їх розвиток ними продемонстровано більш успішніші результати, ніж в попередньому дослідженні.

Проведене дослідження не вичерпує усіх питань окресленої проблеми. перспективою для подальшого вивчення стає урахування комплексного підходу щодо формування мовленнєвої готовності під час співпраці провідних спеціалістів закладу дошкільної освіти із батьками дітей, що мають порушений мовленнєвий розвиток.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конопляста С. Ю. Ринолалія від А до Я. Київ : Книгаплюс, 2016. 312 с.
2. Пахомова Н.Г. Нейропсихолінгвістика. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2013. 268 с.
3. Соботович Є.Ф. Вибрані праці з логопедії. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 308 с.
4. Тищенко В. В. Обґрунтування типології первинного системного недорозвитку мовлення. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. № 4. 2021. С. 156–165.
5. Aras C.Y., Aslan D. The effects of «I can problem solve program» on children's perspective taking abilities. *International Journal of Evaluation and Research in Education*. 2018. 7 (2). P. 109–117.
6. Bielova O. The state of development of components of speech readiness of older preschool children with speech disorders. *SPECIAL EDUCATION*. Vol 1, № 42. 2021. P. 137–189. <https://www.journals.vu.lt/special-education/article/view/25427>
7. Jurkat S., Gruber M., Kärtner J. The effect of verbal priming of visual attention styles in 4-to 9-year-old children. *Cognition*. 2021. V. 212. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2021.104681>.
8. Kelley L. Solution stories: A narrative study of how teachers support children's problem solving. *Early Childhood Education Journal*. 2018. 46 (3). P. 313–322.
9. Maric M., Sakac M. Metacognition in preschool children-indicators, developmental and socio-educational differences. *Ceskoslovenska Psychologie*. 2020. 64 (1). P. 1–17.
10. Miller E., Patterson R., Simmering V. R. Language supports young children's use of spatial relations to remember locations. *Cognition*, 2016, V.150, P. 170–180.
11. O'Reilly C., Devitt A., Hayes N. Critical thinking in the preschool classroom – A systematic literature review. *Thinking Skills and Creativity*. 2022. V.46. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1871187122001134>
12. Paul R., Elder L. The miniature guide to critical thinking concepts and tools. Rowman & Littlefield. USA. 2020.
13. Renee De Assis. Promoting imagination in preschool classrooms. *Texas Child Care quarterly*. 2019. V. 42 (4). P. 1–6. https://www.childcarequarterly.com/pdf/spring19_imagination.pdf
14. Turan E., Kobaş M., Göksun T. Spatial language and mental transformation in preschoolers: Does relational reasoning matter? *Cognitive Development*, V. 57, 2021.
15. Verga L., Kotz S. A., Spatial attention underpins social word learning in the right fronto-parietal network. *NeuroImage*. 2019. V. 195. P. 165–173.

REFERENCES:

1. Konopliasta, S. Yu. (2016). *Rynolaliia vid A do Ya* [Rhinolalia from A to Z]. Kyiv : Knyhaplius, 312. (in Ukrainian)
2. Pakhomova, N. H. (2013). *Neiropsykhohlinhvistyka* [Neuropsycholinguistics]. Poltava: TOV ASMI. 268 (in Ukrainian).
3. Sobotovych, Ye. F. (2015). *Vybrani pratsi z lohopedii* [Selected works on speech therapy]. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. 308 (in Ukrainian).
4. Tyshchenko, V. V. (2021). Obgruntuvannia typolohii pervynnoho systemnoho nedorozvytku movlennia [Justification of the typology of the primary systemic underdevelopment of speech]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii*/ 4. P. 156–165 (in Ukrainian).
5. Aras, C.Y., Aslan, D. (2018). The effects of «I can problem solve program» on children's perspective taking abilities. *International Journal of Evaluation and Research in Education*. 7 (2). P. 109–117.
6. Bielova, O. (2021). The state of development of components of speech readiness of older preschool children with speech disorders. *SPECIAL EDUCATION*. 1, № 42. P. 137–189. <https://www.journals.vu.lt/special-education/article/view/25427>
7. Jurkat, S., Gruber, M., Kärtner, J. (2021). The effect of verbal priming of visual attention styles in 4-to 9-year-old children. *Cognition*. 212. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2021.104681>.
8. Kelley, L. (2018). Solution stories: A narrative study of how teachers support children's problem solving. *Early Childhood Education Journal*. 46 (3). P. 313–322.

9. Maric, M., Sakac, M. (2020). Metacognition in preschool children-indicators, developmental and socio-educational differences. *Ceskoslovenska Psychologie*. 64 (1). P. 1–17.
10. Miller, E., Patterson, R., Simmering, V. R. (2016). Language supports young children’s use of spatial relations to remember locations. *Cognition*. 150, P. 170–180.
11. O'Reilly, C., Devitt, A., Hayes, N. (2022). Critical thinking in the preschool classroom – A systematic literature review. *Thinking Skills and Creativity*. 46. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1871187122001134>
12. Paul, R., Elder, L. (2020). The miniature guide to critical thinking concepts and tools. Rowman & Littlefield. USA.
13. Renee De Assis. (2019). Promoting imagination in preschool classrooms. *Texas Child Care quarterly*. 42 (4). P. 1–6. https://www.childcarequarterly.com/pdf/spring19_imagination.pdf
14. Turan, E., Kobaş, M. Göksun, T. (2021). Spatial language and mental transformation in preschoolers: Does relational reasoning matter? *Cognitive Development*, 57.
15. Verga, L., Kotz, S. A. (2019). Spatial attention underpins social word learning in the right fronto-parietal network. *NeuroImage*. 195. P. 165–173.